

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ PHILOSOPHY OF EDUCATION

УДК 1:316.3

DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2024-20-97-19>

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ АСПЕКТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

ОКСАНА, ДАВИДЕНКО¹

Анотація

З метою успішного формування активного та відповідального громадянина України, наділеного розвиненим почуттям гідності, стійкою патріотичною громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, необхідним є розуміння філософського наповнення базових понять, які є базовими для громадянської освіти. Це потребує розгляду світоглядних аспектів громадянської освіти в динаміці за часів незалежної України. Метою статті є аналіз чинників впливу на сучасний стан формування світоглядних аспектів, проблематику їх формування та взаємозв'язок з громадянськими компетентностями, що мають вплив на побудову демократичного суспільства. Проаналізовано поняття «світогляд» в українському та зарубіжному дискурсі, зокрема, представниками польської наукової спільноти. Встановлено, що чітке розуміння концепції формування світоглядних аспектів впливає на розвиток громадянських компетентностей, громадянське виховання та входить у низку пріоритетних завдань у галузі формальної, неформальної та інформальної освіти. Закцентовано увагу на проблемних питаннях формування світоглядних аспектів в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні. Розкрито філософські погляди на поняття «світогляд», проаналізовані різні його трактування українськими та польськими науковцями. Поставлена мета досягалась шляхом використання комплексу загальнонаукових та спеціальних наукових методів. Термінологічний метод використовувався для аналізу поняття «світогляд» та його взаємозв'язку з розумінням громадянської активності, впливом на практичну реалізацію проявів. Когнітивний (пізнавальний) метод використаний у частині дослідження прагматичного, суспільно-політичного впливу світоглядних аспектів на розвиток громадянської освіти та впровадженні на практиці її результатів. Використані також загальнонаукові методи теоретичного дослідження: аналіз, синтез та аксіологічний. Наукова новизна роботи полягає у здійсненні цілісного аналізу поняття «світогляд» та чинників формування світоглядних аспектів громадянської освіти в Україні. Шляхом застосування філософських і науково-методологічних засад отримано можливість сформулювати теоретичне підґрунтя для подальшого практичного використання впливу наукових знань на реалізацію процесу формування світоглядних аспектів та, як наслідок, активних громадян. Основна увага спрямована на сучасну проблематику формування світоглядних аспектів громадянської освіти як соціального інструменту в процесі розбудови демократичного суспільства в умовах російсько-української війни, що є важливим чинником на шляху виховання усвідомленого активного громадянства, актуальним у контексті європейського вектору розвитку України.

Ключові слова: громадянська освіта, світогляд, світоглядні аспекти, громадянська активність, філософська складова громадянської освіти, філософський світогляд.

Постановка проблеми. За часів незалежної України динаміка поглядів на громадянську освіту формувалась під впливом різних соціально-політичних та соціокультурних чинників. Попри формальне визначення глобального вектору розвитку, затвердженого в Законі України «Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами» (1994), процес усвідомлення європейських цінностей як осново-

положних в процесі розбудови демократії відбувався повільно, тривалий час перебував під впливом російських наративів, з часом став мішенню у гібридній, а потім повномасштабній війні (Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, 1994). Сьогодні подальшого соціально-філософського осмислення потребує процес формування світоглядних аспектів громадянської освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою формування світоглядних аспектів у різні часи займалися українські вчені М. Попович, І. Бекешкіна, Є. Головаха,

Corresponding author:

¹ Сумський державний університет (Суми, Україна)
E-mail: davydenko_ov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9932-2469>

В. Паніотто, І. Козловський, Н. Щербакова, С. Шаповал, О. Задорожна та ін. Зарубіжний досвід вивчення зазначеної проблематики відображений у працях сучасних дослідників М. Сендела, М. Нусбаум, С. Жижека, Д. Батлер, Ж. Дерріди та ін. Висловлюючи різні погляди на чинники формування світогляду особистості, вчені єдині щодо безперечної важливості громадянської активності для побудови демократичного суспільства. Як зазначав І. Козловський, саме активне громадянське суспільство обирає свою еліту (Козловський, 2024).

Метою статті є аналіз сучасного стану проблематики формування світоглядних аспектів громадянської освіти в Україні та її взаємозв'язку з громадянськими компетентностями.

Виклад основного матеріалу. Впровадження суспільних змін, котрі стрімко почали відбуватись в Україні з початку проголошення Незалежності, потребували насамперед не лише людського капіталу – кваліфікованих освітян, а й системи громадянської освіти демократичного зразка, яка фактично почала своє формування в Україні з початку 90-х років ХХ ст. Проте, українські дослідники зазначають, що навіть на етапі сучасного розвитку громадянської освіти ціннісні переконання не містять в собі такий структурний компонент, як «громадська активність» (Алексеева, Павленко, Курлішук, 2023). Визнаючи провідну роль закладів освіти у формуванні свідомості молоді, варто усвідомлювати чинники впливу на процеси розбудови громадянської освіти: гібридна війна, зросійщеність представників старшого покоління, які трансливали свої світоглядні погляди молоді та ін. Констатуючи необхідність формування моральної свідомості в українській молоді, зокрема студентської, дослідники виокремлюють необхідний набір якостей, якими мають бути наділені молоді люди: комунікативна спроможність та вправність, навички управління власною поведінкою, навички прийняття відповідальних рішень, високий рівень свідомості, здатність орієнтуватися у складних життєвих обставинах, здатність робити свій вибір, керуючись загальнолюдськими й національними духовно-моральними цінностями (Алексеева та ін., 2023). Однак, у цьому переліку, навіть в умовах повномасштабної агресії авторка оминає навички учасництва та громадянську активність.

Зауважимо, що на законодавчому рівні громадянські якості також виділені в окрему категорію, а не розглядаються як складова поняття «світо-

гляд». Так, у статті 1 Закону України «Про вищу освіту» зазначено, що «вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» (Про вищу освіту, 2014).

Аналізуючи вплив закладів вищої освіти на формування світоглядних аспектів у молоді, відмітимо роль виховних заходів та участь студентів у них. Досить часто молодь у цих процесах виступає радше як об'єкт, якого залучають до участі, а не той, хто виявляє ініціативу. Для вирішення проблеми формування світоглядних аспектів, які впливають на активність, варто починати з розуміння поняття «світогляд», оскільки невідомість термінології «знімається» розглядом сприйняття, мислення як когнітивних процесів, а при розкритті когнітивного в свідомості людини важливою стає природа знання (Рубанець, 2015).

Появу терміну «світогляд» пов'язують з поняттям «Weltanschauung» (нім. – погляд на світ) у текстах німецької філософії Нового часу (Король, 2020). У науковому дискурсі сучасних польських науковців окреслена думка, що поняття світогляду тісно пов'язане з філософією ХХ століття, яке філософія відкрила як предмет гуманістичної рефлексії та феномен певного інтелектуального клімату епохи на певному етапі розвитку історії філософії. Дослідник Я. Цецюх вважає, що світогляд є фрагментом людської життєдіяльності, проте на відміну від мети або цілі, люди не завжди мають світогляд. На думку вченого, започатковане стародавніми греками сприйняття буття як єдиної категорії, яка містить у собі все, що є, подібне до функції світогляду – об'єднання різних явищ в одне поняття. Науковець стверджує, що така концепція трактування поняття «світогляд» представляє собою не лише новий погляд на старі явища, а й «позначає явища, притаманні лише добі сучасності». Важливим є твердження дослідника про присутність категорії світогляду не лише в науці, а й у повсякденній мові, що стало можливим завдяки розвитку філософської науки (Cieciuch, 2005).

Визначення світогляду як «узагальненої системи поглядів людини на навколишній світ та на саму себе, які відображають, розкрива-

ють та зумовлюють певне практичне й теоретичне ставлення людини до світу», виокремлює не лише когнітивну діяльність людини в оцінці й осмисленні власного світогляду, а й важливість часового проміжку: набір складових світогляду формується «в індивіда протягом всього його життя». Умовою світоглядних змін автори вважають процес творчості та засвоєння накопиченого людством досвіду (Бліхар, Козловець, Горохова, Федоренко, 2020).

Українські філософи В. Діденко і В. Табачковський визначають світогляд як «духовно-практичне утворення, засноване на співвіднесенні наявного, суцього та уявного, бажаного, належного, синтез досвіду, оцінки знання та переконань, зорієнтованих на ідеали» (Діденко, Табачковський, 2002). На думку науковців, зазначена категорія є процесом, який відбувається з людиною впродовж всього життя і результатом якого є самовизначення людини щодо її місця у світі та взаємовідносин з ним. Тяглість процесу відбувається у певний спосіб, який вдосконалює потреби суб'єкту у розвитку і формує систему принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс і мету життя та транслюється у певних вчинках та нормах поведінки. Вчені також формують структуру світогляду: світобачення, світовідчуття, світорозуміння, світоспоглядання, світосприйняття. Якщо світобачення, на думку науковців, має бути сформоване на основі принципів, то світовідчуття є результатом досвіду. Серед принципів, які формують світобачення, вчені виокремлюють «принцип антропоцентризму, гуманізм, монізм, плюралізм, скептицизм, догматизм тощо» (Діденко, Табачковський, 2002). Науковці виділяють різні історичні типи світогляду: міфологічний, філософський, релігійний, науковий, мистецький. Автори виокремлюють також такі елементи поняття «світогляд», як «світоглядні переконання» та «ідея». Світоглядні переконання, за їх визначенням, – результат страждань, «які пройшли крізь серце людини», досвіду, що формує життєву позицію. Вчені вказують на взаємозв'язок світогляду та ідеалу – ідеї, «що стала предметом почуття» (2002). Таке розуміння світогляду, на нашу думку, більше ґрунтується на психофізіологічній основі, спирається на певні психоемоційні стани, а не є результатом свідомого пізнання світу та суспільства.

Сприймаючи світогляд як органічний вираз самосвідомості суб'єкта, вітчизняний дослідник Д. Король визначає його як цілісність системи

поглядів, знань, уявлень про світ, яка обумовлює ціннісні орієнтації, моральні принципи, ставлення до оточення та насамкінець діяльність людини. Чинниками, що впливають на формування світогляду, який може різнитись у сучасників і співвітчизників, автор вважає історичні особливості епохи, регіону, соціокультурна специфіка, загальний рівень освіченості та розвитку науки, система виховання і навчання тощо (Король, 2020).

Енциклопедія польського наукового видавництва PWN визначає світогляд як «сукупність загальних уявлень про природу світу, людину і суспільство, місце людини у світі, сенс її життя і зумовлених ними цінностей та ідеалів, які визначають ставлення людей до життя і спосіб їхньої поведінки» (Encyklopedia PWN). У визначенні також виділені суб'єкти – індивіди і соціальні групи, а також структура світогляду, яка складається з різних типів переконань: описових, оціночних і нормативних. Як ключові поняття світогляду вчені виокремлюють дескриптивні компоненти, які «описують природну, соціальну та культурну реальність, які надаються насамперед точними науками, філософією та релігією» (Encyklopedia PWN).

Порівнюючи вищенаведене визначення з поданим українськими дослідниками В. Діденко і В. Табачковським, можна помітити різне сприйняття релігійної складової. Українські вчені виокремлюють релігійний світогляд, натомість у визначення польських науковців «вбудовано» релігію як компонент загального розуміння категорії світогляду. Суттєвою відмінністю у визначеннях є й виокремлення іншої структурної складової світогляду – категорії нормативності: «Нормативна складова світогляду – це сукупність норм, правил і настанов, які приписують або забороняють певну поведінку, що впливає з прийняття певної системи цінностей» (Encyklopedia PWN). Зазначимо, що визначення світогляду, яке подає наукове видавництво PWN, містить функції філософської категорії світогляду – пізнавальну, яка подає загальний образ світу, понятійного апарату та допомагає орієнтуватися в явищах дійсності, та регулятивну, яка є багатофункціональною та різнокомпонентною.

Окрім філософських визначень поняття «світогляд», науковий інтерес, на нашу думку, представляє також аналіз понять, представлених у мові. Українська мовознавиця Н. Венжинович, дослідниця напряму когнітивної лінгвістики, зазначає, що різна природа реалій (речей, явищ

і подій) зумовлює їхнє різне відображення у свідомості людини: одні представлені у вигляді наочних образів, інші – у вигляді наївних понять, треті – у вигляді символів (Венжинович, 2006).

Для розуміння проблеми формування світоглядних аспектів та характеристики процесу формування поняття «світогляд» звернемося до мовних джерел. Так, великий словник польської мови визначає світогляд (польською «światopogląd») як сукупність усвідомлених поглядів на природу світу та роль людини у формуванні реальності (Wielki słownik języka polskiego). У мовному визначенні абстрактного поняття «світогляд», так званої первинної картини світу, вираженої лексичною категорією, формується вторинна картина світу – певний концепт й розуміння світогляду як, по-перше, свідомого процесу отримання знання суб'єктом про світ («усвідомлені погляди»); по-друге, визнання важливого місця суб'єкта в суспільній системі («роль людини»); по-третє, взаємозв'язок між впливом, діями чи бездіяльністю суб'єкту та картиною світу навколо («формування реальності»). Натомість словник української мови визначає світогляд лише як «систему поглядів на життя, природу і суспільство» (Словник UA, 2024).

Аналіз визначень поняття «світогляд», поданий у різних джерелах, демонструє, на нашу думку, вплив на різницю у сприйнятті суті цієї суспільно-філософської категорії, що позначилось на процесах громадянської активності. Можна припустити, що тоталітаризм радянського суспільства, атеїзм як суспільний регулятор, винищення національної свідомості – чинники, що призвели до узагальненого та розмитого визначення і, як наслідок, розуміння світогляду без чіткого визначення його суб'єктності, органічних складових, чітких функцій тощо. Експерт з питань державного управління та історії США Р. Лонглі говорить про можливість використання різних форм громадянської активності, включаючи у цей перелік індивідуальне волонтерство, участь у проєктах на рівні громади та участь у демократичних процесах (Longley, 2022). Світоглядні зміни, на його думку, стають результатом впливу громадянської освіти, навчання впродовж всього життя, активного залучення громадян до практичної діяльності в інтересах інших.

Р. Лонглі наводить дані федеральної корпорації національної та громадської служби США, яка повідомляла, що протягом 2018 року понад 77 мільйонів дорослих американців стали волон-

терами через громадські організації (Longley, 2022). Він також констатує вплив громадянської освіти на світогляд, приводячи як аргумент результати дослідження громадянських знань американців, що його проводив Центр публічної політики Анненберга у 2022 році. Дане дослідження засвідчило кращі знання і результати у тих респондентів, які вивчали громадянську освіту в середній школі (Longley, 2022).

Після здобуття Україною Незалежності в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 року, № 896, зазначалось, що основна середня освіта зокрема забезпечує «формування високих громадянських якостей та світоглядних позицій», а повна середня освіта – формування громадянської позиції особистості (Про державну національну програму «Освіта», 1993). Проте ані кадрового потенціалу серед освітян, ані відповідного інструментарію (досвіду, практик), ані чіткої концепції формування світоглядних аспектів та моральних ідеалів у той час не було.

Актуальна ситуація змінилась, оскільки громадянська освіта в Україні сьогодні спирається на нормативне закріплення у Законі України «Про освіту», Концепції нової української школи, Концепції громадянської освіти. Проте ще кілька років тому зазначалося, що окреме занепокоєння викликає підготовка майбутніх вчителів історії до викладання інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (Хлипавка, 2019). В освітні програми закладів вищої освіти не були включені курси з громадянознавства, прав людини і дитини, шкільного самоврядування, медіаграмотності, що створювало проблеми методичної підготовки майбутніх вчителів. При цьому за результатами дослідження громадської організації «МІНЗМІН», яке проводилось у 2021 році в усіх областях України, 70 % вчителів вказали на брак якісних інтерактивних матеріалів для викладання предмету «Громадянська освіта» («Близько 70% вчителів», 2021).

Ще однією проблемою був вплив на формування світоглядних аспектів громадянської освіти російських наративів. В Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році зазначається: «Ніколи за весь 30-річний період розвитку в українському суспільстві не було такої єдності відносно питань, які традиційно були дискусій-

ними: мова, історична пам'ять, церква та проєвропейська орієнтація. У суспільстві практично досягнуто консенсусу щодо радикальної відмови від комуністичної та імперської російської спадщини. Особливу роль в цих процесах відіграє вивчення в закладах загальної середньої освіти історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти, основ правознавства та курсів морального спрямування» (Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році, 2023).

Важливим чинником впливу на формування світоглядних аспектів громадянської освіти стала реформа децентралізації влади. Українська дослідниця Н. Бабарикіна зазначає: «Децентралізація влади є комплексним процесом, що характеризується зв'язком громада – держава – суспільство у їх природній єдності, і тут принципово важливо, як цей зв'язок впливає на становлення громадянського суспільства як особливий тип устрою, що відстоює інтереси своєї громади» (Бабарикіна, 2018).

В українському науково-соціологічному дискурсі існують суперечливі думки з цього приводу. Так, дослідження Фонду Демократичних ініціатив ім. І. Кучеріва засвідчило: лише 7,5 % респондентів відповіли, що залучені до активної громадської діяльності – фактично стільки ж, як і в 2013 році (8%). Найбільше долучених до активної громадської діяльності виявилось у Західному регіоні (13 %), у Центральному – 8 %, у Південному – 7 %, а найменше у Східному – 2 % («Громадянське суспільство в Україні», 2019).

Водночас В. Кононенко і С. Лапшин вказують на суттєве зростання ролі інститутів громадянського суспільства протягом другої половини 2010-х років в Україні. Дослідники вважають, що «на сучасному етапі громадянське суспільство виконує функції ретранслятора інтересів громадян, захисту їх прав та свобод, організаторів та координаторів протестних акцій, ініціаторів державного реформування (особливо у боротьбі з корупцією), моніторингу та контролю над діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних та муніципальних підприємств, установ та організацій» (Кононенко, Лапшин, 2020).

Попри різні погляди на окремі проблеми становлення громадянського суспільства, процес децентралізації влади позитивно вплинув на формування світоглядних аспектів громадянської

освіти. По-перше, завдяки підтримці донорів громадські організації в межах проєктних ініціатив проводили навчання та реалізовували інші форми громадянської активності у громадах. По-друге, навчання та практична діяльність на благо громади сформували нові лідерські рольові моделі, що позначилось, зокрема, на підвищенні політичної участі жінок. По-третє, відбувся поштовх у формуванні світогляду, який базувався на демократичних цінностях та локальному патріотизмі.

Наступний чинник формування світоглядних процесів – це російсько-українська війна. Попри тривалу гібридну війну, світоглядні зміни відбулись в українців одразу після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Так, соціологічні опитування, проведені у 2022 році, свідчать, що з початком повномасштабної війни громадянська активність сконцентрувалася у волонтерстві та благодійних пожертвах («Реформи, корупція та громадський активізм, 2022»). Іншими соціологічними дослідженнями у 2023 році зафіксовано зростання частки залучених до активної громадської діяльності порівняно з 2019 роком з 10% до 18%. Частка тих, хто висловлює готовність об'єднуватися з іншими громадянами у громадські організації для захисту своїх прав та інтересів зросла з 30% до 44% (Громадяни і політика, 2022).

Діюча Концепція громадянської освіти включає принципи реалізації, побудовані на «навчанні через участь», що передбачає залучення учасників освітнього процесу до діяльності, співуправлінні та практичному вирішенні питань у колективах; наскрізному підході, що передбачає надання на всіх рівнях, видах освіти громадянської освіти державними та / або недержавними інституціями, які співпрацюють одна з одною; поступальному підході, що передбачає формування громадянських компетентностей на основі попередньо сформованих компетентностей (Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, 2018). Тобто, на законодавчому рівні держава створює умови для здобуття громадянської освіти, наголошує на практичній складовій та усвідомленні цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства. Чи будуть досягнуті задекларовані цілі, враховуючи вищезгадані проблеми у формуванні світоглядних аспектів громадянської освіти за часів незалежної України до сьогодні, буде зрозуміло з часом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Шлях від невизначеного, формального

бачення ролі й впливу громадянської освіти до системного та всеохопного розуміння важливості цього інструменту у формуванні демократичного світогляду був довготривалим та болісним для нашого суспільства, проте динаміка поглядів на громадянську освіту суттєво змінилась. Пасивне споглядання на зміни у суспільстві як «спадщину» від радянського в українському суспільстві, розуміння поняття «світогляд» лише як набору якостей без практичного застосування потроху зникають. Актуальна Концепція громадянської освіти має на меті сформувати й розвинути у громадян України компетентності, спрямовані на утвердження і захист державності та демократії, вміння відстоювати свої права та брати відповідальність за власне життя, буду-

вати стосунки в сім'ї та у громаді, що фактично означає формування проактивного світогляду. Виконання цього завдання вимагає розуміння важливості формування світоглядних аспектів у громадян України та практичного забезпечення умов для реалізації громадянської освіти, насамперед – пріоритетність освіти всіх рівнів і ступенів у суспільному житті. Актуальними є й пошуки ефективних підходів до навчання дорослих, залучення їх до активної участі у суспільному та громадському житті, використання нестандартних, креативних підходів задля формування світоглядних аспектів. Подальша наукова робота потребує зосередження на аналізі практичного впровадження сучасних механізмів громадянської освіти.

Список використаних джерел

- Алексєєва, О. Р., Павленко, І. Г., Курлішук, І. І. Формування моральної свідомості студентів закладів вищої освіти в умовах сучасних трансформацій українського суспільства. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. 2023. № 1 (355). С. 20-31. URL: <http://surl.li/eodraz>.
- Бабарикіна, Н. Громадянська активність та її вплив на процес децентралізації. *European political and law discourse*, 2018. Vol. 5, no. 5. С. 101-106. URL: <https://epdd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-5/17.pdf>.
- «Близько 70% вчителів вважають, що матеріалів для викладання курсу «Громадянська освіта» недостатньо, – МІНЗМІН» (2021). Громадський простір. URL: <http://surl.li/nstsmu>.
- Бліхар, В., Козловець, М., Горохова, Л., Федоренко, В. Філософія: словник термінів та персоналій. Київ: КВЦ, 2020. 274 с. URL: <http://surl.li/pukrcn>.
- Венжинович, Н. (2006). Когнітивізм, когніція та їхня термінологічна база. Studocu.com. URL: <http://surl.li/zgfmij>.
- Громадяни і політика: інтерес до політики, громадянська активність, політична освіта (вересень 2023р.) Разумков Центр. URL: <http://surl.li/iqlgfg>.
- Громадянське суспільство в Україні: погляд громадян (2019). Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <http://surl.li/dwlnwe>.
- Діденко, В., Табачковський, В. (2002). Світогляд. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис. С.569–570. URL: <http://surl.li/hprgft>
- Козловський, І. Людина на перехресті. Роздуми про екзистенційний інтелект. Київ, 2024. Колесо життя. 120 с.
- Кононенко, В., Лапшин, С. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення і розвиток*. 2020. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/3.pdf.
- Король Д. О. Світогляд. (2020). Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Світогляд>.
- Про вищу освіту: Закон України від 01.07. 2014 р. № 1556- VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
- Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. N 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.
- Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році: лист Міністерства освіти і науки від 12.09.2023 р. № 1/13749-23. URL: <http://surl.li/ruiplz>.
- Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Закон України від 10.11.1994 р. № 237/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
- Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10. 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#n10>.
- Реформи, корупція та громадський активізм: думка українців у жовтні-2022. «Вокс Україна» (2022). URL: <https://voxukraine.org/reformy-korupsiya-ta-gromadskiy-aktivizm-dumka-ukrayintsiv-u-zhovtni-2022>.
- Рубанець О. М. Когнітивний креатив у вимірі когнітивних практик. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. № 2. С.89-97. URL: <http://surl.li/zlqmnf>.

Словник UA. Портал української мови та культури, 2024. URL: <http://surl.li/ltwqbx>

Хлипавка Л. Проблема підготовки вчителів до викладання інтегрованого курсу «Громадянська освіта». Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Факультет початкової освіти, 2019. URL: <http://surl.li/zwdtmc>.

Cieciuch J. Czym jest światopogląd? Filozoficzny kontekst psychologicznego pojęcia? Psychologia rozwojowa, 2005. T.10, nr 2.S. 147–159. URL: <http://surl.li/arhoco>.

Encyklopedia PWN. URL: <http://surl.li/tslugn>.

Longley, R.(2022). What Is Civic Engagement? Definition and Examples. Thoughtco.com. URL: <http://surl.li/jqkqub>.

Wielki słownik języka polskiego. URL: <http://surl.li/qtchqt>.

References

Aleksieieva, O. R., Pavlenko, I. H., Kurlishchuk, I. I. (2023). Formuvannya moralnoi svidomosti studentiv zakladiv vyshchoi osvity v umovakh suchasnykh transformatsii ukrainskoho suspilstva. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (pedahohichni nauky). № 1 (355). S. 20-31. URL: <http://surl.li/eodraz>.

Babarykina, N. (2018). Hromadianska aktyvnist ta yii vplyv na protses detsentralizatsii. European political and law discourse. Vol. 5, no. 5. S. 101-106. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-5/17.pdf>.

«Blyzko 70% vchyteliv vvazhaiut, shcho materialiv dlia vykladannia kursu «Hromadianska osvita» nedostatno, – MINZMIN» (2021). Hromadskyi prostir. URL: <http://surl.li/nstsmu>.

Blikhar, V., Kozlovets, M., Horokhova, L. Fedorenko, V. (2020). Filosofiia: slovnyk terminiv ta personalii. Kyiv: KVITs. 274 s. URL: <http://surl.li/pukrcn>.

Venzhynovych, N. (2006). Kohnityvizm, kohnitsiia ta yikhnia terminolohichna baza. Studocu.com. URL: <http://surl.li/zgfmij>.

Hromadiany i polityka: interes do polityky, hromadianska aktyvnist, politychna osvita (veresen 2023r.) Razumkov Tsent. URL: <http://surl.li/iqlgfg>.

Hromadianske suspilstvo v Ukraini: pohliad hromadian (2019). Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva. URL: <http://surl.li/dwlnwe>.

Didenko, V., Tabachkovskiy, V. (2002). Svitohliad. Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk. Kyiv: Abrys. S.569–570. URL: <http://surl.li/hprgft>

Kozlovskiy, I. Liudyna na perekhresti. Rozdumy pro ekzystentsiinyi intelekt (2024). Kyiv: Koleso zhyttia. 120 s.

Kononenko, V., Lapshyn, S. (2020). Hromadianske suspilstvo ta derzhava: spivvidnoshennia v publicnomu upravlinni. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia i rozvytok. 2020. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/3.pdf.

Korol D. O.Svitohliad. (2020). Velyka ukrainska entsyklopediia. URL: <https://vue.gov.ua/Світoгляд>.

Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07. 2014 r. № 1556- VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

Pro Derzhavnu natsionalnu prohramu «Osvita» («Ukraina XXI stolittia»): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.11.1993 r. N 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.

Pro instruktivno-metodychni rekomendatsii shchodo vykladannia navchalnykh predmetiv/intehrovanykh kursiv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity u 2023/2024 navchalnomu rotsi: lyst Ministerstva osvity i nauky vid 12.09.2023 r. № 1/13749-23. URL: <http://surl.li/ruiplz>.

Pro ratyfikatsiiu Uhody pro partnerstvo i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy: Zakon Ukrainy vid 10.11.1994 r. № 237/94-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.10. 2018 r. № 710-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#n10>.

Reformy, koruptsiia ta hromadskyi aktyvizm: dumka ukraintiv u zhovtni-2022. «Voks Ukraina» (2022). URL: <https://voxukraine.org/reformy-koruptsiya-ta-gromadskiy-aktyvizm-dumka-ukrayintiv-u-zhovtni-2022>.

Rubanets O. M. (2015) Kohnityvnyi kreatyv u vymiri kohnityvnykh praktyk. Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». № 2. S.89-97. URL: <http://surl.li/zlqmnf>.

Slovnyk UA. (2024). Portal ukrainskoi movy ta kultury. URL: <http://surl.li/ltwqbx>

Khlypavka L. (2019). Problema pidhotovky vchyteliv do vykladannia intehrovanooho kursu «Hromadianska osvita». Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Pavla Tychyny. Fakultet pochatkovoї osvity. URL: <http://surl.li/zwdtmc>.

Cieciuch J. (2005). Czym jest światopogląd? Filozoficzny kontekst psychologicznego pojęcia? Psychologia rozwojowa. T.10, nr 2.S. 147–159. URL: <http://surl.li/arhoco>.

Encyklopedia PWN. URL: <http://surl.li/tslugn>.

Longley, R.(2022). What Is Civic Engagement? Definition and Examples. Thoughtco.com. URL: <http://surl.li/jqkqub>.

Wielki słownik języka polskiego. URL: <http://surl.li/qtchqt>.

OXANA, DAVYDENKO – Postgraduate student at the Department of Psychology,
Political Science and Socio-Cultural Technologies, Sumy State University (Sumy, Ukraine)
E-mail: davydenko_ov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9932-2469>

**FORMATION OF WORLDVIEW ASPECTS OF CIVIC EDUCATION IN THE PERIOD
OF INDEPENDENT UKRAINE TO THE PRESENT DAY**

Abstract

In order to successfully form an active and responsible citizen of Ukraine, endowed with a developed sense of dignity, a strong patriotic civic position, and readiness to fulfill civic responsibilities, it is necessary to understand the philosophical content of the basic concepts that are fundamental to civic education. This requires consideration of the worldview aspects of civic education in the dynamics of independent Ukraine. The purpose of the article is to analyze the factors influencing the current state of formation of worldview aspects, the problems of their formation and the relationship with civic competencies that have an impact on building a democratic society. The concept of «worldview» in Ukrainian and foreign discourse, in particular, by representatives of the Polish scientific community, is analyzed. It is established that a clear understanding of the concept of worldview formation affects the development of civic competencies, civic education and is among the priorities in the field of formal, non-formal and informal education. Attention is focused on the problematic issues of forming worldview aspects in the context of hybrid warfare and martial law in Ukraine. The author reveals philosophical views on the concept of «worldview» and analyzes its various interpretations by Ukrainian and Polish scholars. The goal was achieved by using a set of general scientific and special scientific methods. The terminological method was used to analyze the concept of «worldview» and its relationship with the understanding of civic engagement and its impact on the practical implementation of its manifestations. The cognitive method was used in the study of the praxeological, socio-political influence of worldview aspects on the development of civic education and the implementation of its results in practice. General scientific methods of theoretical research were also used: analysis, synthesis and axiological. The scientific novelty of the work is a holistic analysis of the concept of «worldview» and the factors shaping the worldview aspects of civic education in Ukraine. Through the application of philosophical and scientific-methodological principles, it is possible to form a theoretical basis for further practical use of the influence of scientific knowledge on the implementation of the process of forming worldview aspects and, as a result, active citizens. The main focus is on the current issues of forming worldview aspects of civic education as a social tool in the process of building a democratic society in the context of the Russian-Ukrainian war, which is an important factor in the education of conscious active citizenship, relevant in the context of the European vector of Ukraine's development.

Key words: civic education, worldview, worldview aspects, civic engagement, philosophical component of civic education, philosophical worldview.

© The Authors(s) 2024
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 15.07.2024
Accepted date 25.07.2024
Published date 15.08.2024

How to cite: Оксана, Давиденко. Формування світоглядних аспектів громадянської освіти за часів незалежної України. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house “Helvetica”, 2024. 20 (97). P. 171–178.
doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2024-20-97-19>